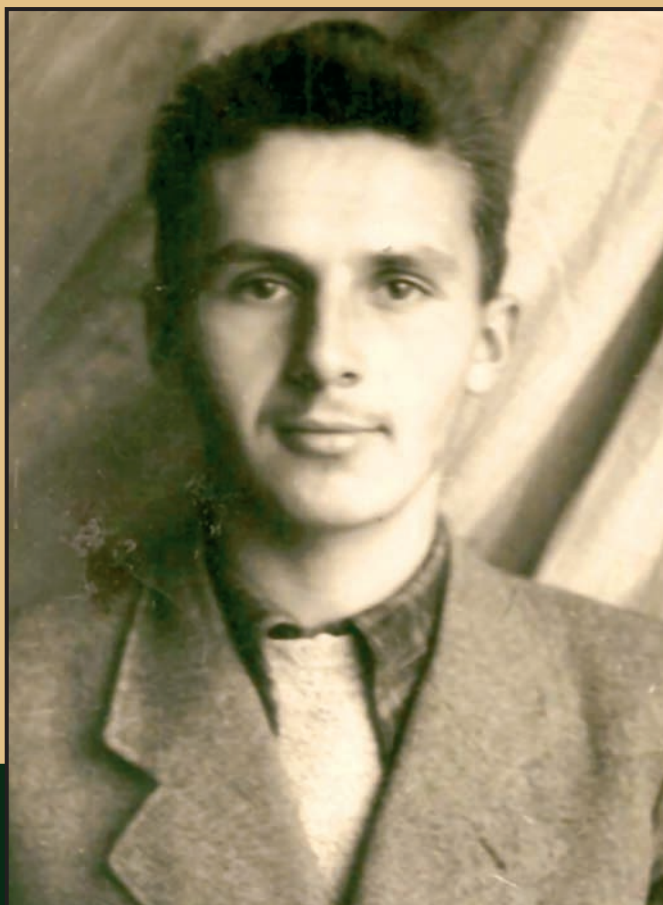

Milan Zdravko Kovač

Kočevski proces

ŽIVLJENJE IN SMRT BORISA KOVAČA

(29. 10. 1923–12./13. 10. 1943),
VOJAKA JUGOSLOVANSKE VOJSKE
V DOMOVINI

Milan Zdravko Kovač
KOČEVSKI PROCES

Milan Zdravko Kovač
KOČEVSKI PROCES
Življenje in smrt Borisa Kovača
(29. 10. 1923–12./13. 10. 1943),
vojaka Jugoslovanske vojske v domovini

© Milan Zdravko Kovač in Družina d. o. o., 2023
Dopolnjena izdaja
Slikovno gradivo: iz avtorjevega arhiva ali kakor je navedeno
Predgovor: Barbara Zobec
Urednica: Tadeja Petrovčič Jerina
Jezikovni pregled: Mojca Blažej Cirej
Korektura: Lejla Križanič Krk
Oblikovanje in prelom: Mateja Vrbinc, Demat d. o. o.
Izdala in založila: Družina d. o. o.
Zanjo: Tone Rode
Natisnila tiskarna Demat d. o. o. v 500 izvodih
Ljubljana 2023

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Kočevje)"1943"
929Kovač B.

KOVAČ, Milan, 1940-

Kočevski proces : življenje in smrt Borisa Kovača (29.10.1923-12./13.10.1943), vojaka jugoslovanske vojske v domovini / Milan Zdravko Kovač ; [slikovno gradivo iz avtorjevega arhiva ali kakor je navedeno]. - Ljubljana : Družina, 2023

ISBN 978-961-04-0998-4
COBISS.SI-ID 151505923

Milan Zdravko Kovač

Kočevski proces

ŽIVLJENJE IN SMRT
BORISA KOVAČA

(29. 10. 1923–12./13. 10. 1943),
VOJAKA JUGOSLOVANSKE VOJSKE
V DOMOVINI

ZALOŽBA
DRUŽINA

Ljubljana 2023

PREDGOVOR H KNJIŽNI IZDAJI

Spis *Življenje in smrt Borisa Kovača (29. 10. 1923–12./13. 10. 1943)*, vojaka *Jugoslovanske vojske v domovini* sem napisal kot prilogo vlogi na Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije z zahtevo za varstvo zakonitosti »za lažje razumevanje časa in dejanj« in ga oddal dne 20. 7. 2021, dopolnjenega še 14. 9. 2021. Dne 16. 12. 2021 je Vrhovno državno tožilstvo posredovalo vlogo Vrhovnemu sodišču Republike Slovenije. Pričakoval sem, da si bo sodišče vzelo čas, in nadaljeval raziskovanje z namenom, da vlogo po potrebi dopolnim – vse do 6. 4. 2022, ko sem prejel rzsodbo Vrhovnega sodišča Republike Slovenije.

Dopolnjen spis je zajet v tej knjigi z epilogom soglasne rzsodbe petčlanskega senata skoraj osemdeset let po tragičnih dogodkih usmrtitve Borisa Kovača in soborcev v Mozlju v noči z 12. na 13. oktober 1943.

Boris Kovač je oproščen obsodbe Področnega vojaškega sodišča v Ribnici zaradi kaznivega dejanja veleizdaje. V skladu z drugim odstavkom 424. člena Zakona o kaznivem postopku pa so bili na podlagi pravila *beneficium cohaesionis*¹ oproščeni tudi njegovi soobtoženci: Jože Šinkovec, Pavel Črtalič, Peter Šarc, Franc Gnidovec, Karel Pezdirc, Jože Škufca, Gabrijel Kramar, Ludvik Lavrič, Josip Jorga, Stanko Škedelj, Ivan Ambrož in Bogomir Brodnik.

Mrtvih ni mogoče obuditi. Tudi več kot polstoletne bolečine svojcev ni mogoče izbrisati. S sodbo Vrhovnega sodišča pa je končno izbrisan madež krivično obsojenega in umorjenega zaradi zločina, ki ga ni storil.

Počivaj v miru, Boris, v neznanem grobu v neki vrtači v okolici Mozlja.

Avtor

V Ljubljani, 23. maja 2022

1 Lat. privilegij pridruženja.

UVOD

Vrhovno sodišče Republike Slovenije je dne 20. 4. 2015 priznalo »revolucionarnim sodiščem na območju Kočevja« status sodišča. S priznanjem Vrhovnega sodišča so potrjene tudi sodbe revolucionarnih sodišč na območju Kočevja.

S tem se nikakor ne morem strinjati. Bliža se 80. obletnica Kočevskega procesa in pomora četnikov po padcu Grčaric in vaških straž po padcu Turjaka. Večina ljudi, ki so bili pri teh procesih prisotni, ne živi več. Tudi potomci in sorodniki umorjenih so v pozni življenjski jeseni. Duh revolucionarne preteklosti pa je še vedno živ. Zaradi tega ali kljub temu je treba krivične sodbe razveljaviti in s tem obsojene in usmrčene »oprati krivde«.

Spis je bil priloga pobudi Vrhovnemu državnemu tožilstvu RS za vložitev zahteve za varstvo zakonitosti zoper sodbo Področnega vojaškega sodišča Ribnica v zadevi Borisa Kovača, vojaka Jugoslovanske vojske v domovini (JVvD), obsojenega in umorjenega v noči z 12. na 13. 10. 1943.

Pobudnik za vložitev zahteve za varstvo zakonitosti Milan Zdravko Kovač

Nisem zgodovinar. V času Kočevskega procesa sem bil star tri leta. Seveda se dogodkov iz tistega časa ne spominjam. Smrt mojega brata pa je vseeno zaznamovala mojo mladost, čeprav se o tem ni govorilo ne doma pa tudi ne v okolju, kjer sem prebival. Oče je žaloval za sinom vse do svoje smrti leta 1974. Vedel sem le, da je bil brat ustreljen v Mozlju, a šele pozneje, zlasti po letu 1991, sem lahko izvedel kaj več: iz knjig, maminega pripovedovanja, očetovega pisma novi vladi leta 1945, pripovedovanja Franca Špeliča in iz dokumentov zaslišanja in obsodbe, ki sem jih lahko z dovoljenjem Toneta Ferencja prepisal na Inštitutu za zgodovino delavskega

gibanja.² Poskušal sem razumeti dogodke tistega časa in si ustvariti mnenje o tem, kar se je zgodilo.

Gradivo, iz katerega je nastala ta knjiga, sem začel zbirati kot prilogo pobudi za razveljavitev smrtne obsodbe svojega brata Borisa Kovača, in ga posredoval Vrhovnemu državnemu tožilstvu RS za razumevanje časa in dejanja. Ker sem pričakoval dolgotrajen proces, sem gradivo tudi po oddaji vloge na vrhovno tožilstvo dopolnjeval z novo pridobljenimi javno dostopnimi podatki.

Največ verodostojnih podatkov sem dobil iz knjige Toneta Ferenca *Dies irae* iz leta 2002, ki je nastala na podlagi ohranjene arhivske dokumentacije, iz knjižice očividca dogajanj Jožeta Sladiča *Spomini ob 30-letnici tragedije Grčaric in Turjaka* iz leta 1973 (ponatis iz leta 2003), iz pričevanja Franca Špeliča, dokumentov iz Arhiva RS, iz knjižice Mirka Oražma *Grčarice, zgodovinski kraj. Ob 60-letnici padca plavogardistične postojanke – z zapisi spominov takrat še živečih prič dogodkov*, ki je izšla leta 2003, ter iz literature o usodi četnikov, delovanju vojaške misije zaveznikov, zapisov voditelja Kraljeve vojske v domovini Karla Novaka ter drugih knjig in pričevanj o kronološko opisanih dogodkih, ki pojasnjujejo usodo mojega brata. Viri so povsod zabeleženi.

Vsak izmed usmrčenih ima svojo zgodbo. Ta zapis je le opis življenja in smrti enega izmed njih, mojega brata Borisa. Namen tega pisanja ni kakršen koli očitek komur koli. Večina sodobnikov je pomrla, krivde očetov pa se na potomce ne prenašajo.

2 Zdaj Inštitut za novejšo zgodovino. Ustanovljen je bil leta 1959 kot Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Leta 1989 se je preimenoval v Inštitut za novejšo zgodovino. V sestavi inštituta je bil do leta 1992 tudi arhiv, ki je hranil predvsem gradivo iz časa druge svetovne vojne. Arhiv je bil med večjimi za obdobje druge svetovne vojne v Evropi. Zdaj arhivsko gradivo hrani Arhiv Republike Slovenije.

Smrtna obsodba in umor mojega brata Borisa Kovača

Proces je potekal pred Področnim vojaškim sodiščem v Ribnici, ustanovljenim 7. 10. 1943. Ker so v novoustanovljenem ribniškem vojnem območju imeli zapore v Kočevju in Ribnici, se je sodišče nekajkrat selilo iz enega kraja v drugega, sodilo in izrekalo sodbe pa že pet dni zatem, 12. 10. 1943.

Sodni senat pod vodstvom Franca Pirkoviča – Čorta je v enem dnevu brez zagovornika ali možnosti pritožbe obsodil in poslal na morišče 57 četniških borcev in vaških stražarjev, med njimi tudi mojega brata Borisa Kovača.

Iz zapisnikov zaslišanj mojega brata Borisa je razvidna njegova nekompromisna poštenost, čeprav sta bila prav ta dokumenta osnova za njegovo smrtno obsodbo. Očitek obsojencu je bil – enako kot še dvanajstim soobsojenim –, »da so v času okupacije Slovenije po italijanski vojski pripadali izdajalskim organizacijam in vojaškim formacijam bodisi ustanovljenim, bodisi podpiranim ali toleriranim od okupacijske oblasti za utrditev te oblasti na slovenskem ozemlju in borbi proti OF slovenskega naroda in NOV in PO Slovenije kot edinim borcem za osvoboditev slovenskega naroda od okupatorja«.

Moj brat ni bil narodni izdajalec in ni storil ničesar, za kar bi bila smrt edina primerna kazen. V izreku sodbe ni opredeljeno nobeno konkretno ravnanje, ki bi lahko predstavljalo elemente kakršnega koli kaznivega dejanja. S tem je kršeno načelo zakonitosti. Tožilec in sodnik sta ravnala po direktivi, zagovornika ni bilo. Možnosti pritožbe ni bilo.

Glavni štab NOV in POS³ je dne 6. 10. 1943 poslal navodilo vojaškim sodiščem: »V postopkih z vsemi v borbi ujetimi belo in plavogardisti začasno ne velja odredba, da morajo sodišča odložiti izvršitev kazni do potrditve sodbe na višjem sodišču. Vsako sodišče mora takoj po izrečni kazni predložiti predmet nadrejeni komandi v takojšnjo izvršitev. Po izvršeni kazni pa dostavijo spise višjemu

3 Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije – uradni naziv slovenskih partizanov.

vojaškemu sodišču v naknaden pregled in odobritev« (vir: Ferenc, *Dies irae*, str. 477). Podatkov o naknadni odobritvi sodb ni.

V noči po izreku sodb na Izrednem vojaškem sodišču v Kočevju in Področnem vojaškem sodišču v Ribnici so 85 obsojenih odpeljali v Mozelj, jih usmrtili in zmetali v tri (štiri?) jame v vrtačah, ki so jih v ta namen že nekaj dni pred obsodbo izkopali partizani.

Kakor jaz sam je tudi Boris moral čutiti očetovo bolečino ob izgonu iz ljubljene rojstne Koroške. Nanj je vplivala tudi aktivna udeležba pri Sokolih, italijanski zapori in koncentracijsko taborišče Gonars, poznanstvo z brati Sokoli v Ljubljani, padec fašističnega režima in boj za prihodnost svobodne Slovenije s četniškim programom, ki naj združi vse Slovence v eni državi.

Moj brat je bil član Sokolske župe v Celju, organizacije, ki je od svojih članov pričakovala upor proti okupatorju – Nemcem, ki so 6. 4. 1941 napadli Kraljevino Jugoslavijo. Boris se je 8. 4. 1941, še preden je dopolnil 18 let in le dva dni po napadu okupatorjev na Jugoslavijo, priglasil v vojsko Kraljevine Jugoslavije, ki je kapitulirala 17. 4. 1941, devet dni pozneje (vir: Zdravko Kovač, *pismo Ministrstvu za prosveto, november 1945*; arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, *zapisnik zaslišanja Borisa Kovača 25. 9. 1943*). Ustanovni sestanek Protiimperialistične fronte (PIF), ki se je šele junija 1941 preimenovala v Osvobodilno fronto (OF) Slovenije, je bil 26. 4. 1941.

Boris je naslednji dve leti preživel v Ljubljani, kjer je nadaljeval šolanje. V tem času je bil trikrat dlje časa zaprt v italijanskih zaporih in osem mesecev v internaciji v Gonarsu. Ob pričakovani kapitulaciji Italije in vdoru Nemcev v t. i. italijansko Ljubljansko pokrajino se je 28. julija 1943 na Otočcu pridružil Jugoslovanski vojski v domovini (JVvD) pod vodstvom Draža Mihajlovića, ki so ga celjski Sokoli že pred vojno poznali kot člana celjske Sokolske župe. Na povelje njegovega namestnika za Slovenijo Novaka so se podali proti Grčaricam, kjer naj bi se utrdila baza za pomoč zaveznikom v pričakovanju invazije na severnem Jadranu.

V zagovoru po zajetju v Grčaricah je Boris dejal: »Mislim sem si, da stopamo vsi skupaj v borbo proti okupatorju, kajti voditelji so

nam govorili, da ima prost prihod v četniško organizacijo vsak, ne oziraje se na politično prepričanje. Želim si, da se čim prej razčisti ta situacija in skupno stopimo v borbo proti okupatorjem Nemcem« (vir: arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, *zapisnik zaslišanja Borisa Kovača 17. 9. 1943*).

Legitimnost sodišča?

Po mojem je bil »sodni proces« s sodbo dne 12. 10. 1943, na katerem je Področno vojaško sodišče v Ribnici obsodilo na smrt 57 četnikov, med njimi tudi mojega brata, še ne dvajsetletnega Borisa Kovača, in ga usmrtilo še isto noč, nelegalen in sodba nična.

Menim, da je mojega brata obsodil in umoril organ, ki mu ni mogoče priznati statusa ustanovljenega sodišča, ki je edino upravičeno izrekati sodbe.

Utemeljitev:

1) Vojska Kraljevine Jugoslavije v domovini (JVvD) je bila legitimna vojaška formacija

Vlada Kraljevine Jugoslavije (1941–1945) s kraljem Petrom se je umaknila v tujino. Kot svojo oboroženo silo v domovini je sprva priznavala četnike, ki jih je v okupirani Jugoslaviji vodil Draža Mihajlović. Šele po sporazumu Tito – Šubašić leta 1944 je priznala narodnoosvobodilno vojsko (partizane) pod vodstvom Josipa Broza – Tita (vir: *Wikipedija*). JVvD so v času Kočevskih procesov tudi zavezniki priznavali kot legitimno vojaško formacijo. Zajete četnike v Grčaricah bi morali v skladu s 3. členom Ženevske konvencije o statusu vojnih ujetnikov iz leta 1929 (ta mednarodni dokument, ki so ga sprejele in podpisale države civiliziranih narodov, je veljal v času druge svetovne vojne) obravnavati kot vojne ujetnike. Ženevska konvencija npr. izrecno določa, da so od trenutka, ko so jih ujeli, »pod oblastjo vojskujoče države in ne posameznikov ali

KAZALO

KNJIGI NA POT (Barbara Zobec)	5
PREDGOVOR H KNJIŽNI IZDAJI	9
UVOD	11
Pobudnik za vložitev zahteve za varstvo zakonitosti Milan Zdravko Kovač	11
Smrtna obsodba in umor mojega brata Borisa Kovača	13
Legitimnost sodišča?	15
<hr/>	
Vrhovnemu državnemu tožilstvu RS za lažje razumevanje časa in dejanj ŽIVLJENJE IN SMRT BORISA KOVAČA (29. 10. 1923–12./13. 10. 1943)	21
Družina in življenje do napada Nemčije na Kraljevino Jugoslavijo	23
Okupacija	28
Dogodki ob vstopu Borisa Kovača v Jugoslovansko vojsko v domovini (JVvD)	32
Četniki na gradu Otočec	35
Pot preko Ortneka proti Grčaricam	37
Grčarice	42
Britansko-ameriška vojaška misija v Sloveniji v času kapitulacije Italije	51
Po tridnevnih bojih 10. 9. 1943 padec Grčaric	55
Predaja	71
Odhod iz Grčaric v Dolenjo vas	75
Pot v Kočevje	81
Prihod v Kočevje	84
Zasliševanja ujetnikov plave in bele garde	93
Kočevski zbor 1.–3. 10. 1943	100
<hr/>	
KOČEVSKA PROCESA	103
Javni Kočevski proces	103

Postavitev stalnih vojaških sodišč	111
Sodne razprave vojaškega sodišča v Ribnici na službenem poslovanju v Kočevju 11. in 12. 10. 1943	113
Zapisnik o javni razpravi, tretja skupina obtožencev	120
Obsodbe četnikov in vaških straž v kočevskih zaporih	124
Smrtna obsodba Borisa Kovača 12. 10. 1943	129
Eksekucija	133
Zadnji pozdrav Borisa Kovača, poslan Borisovi sestri Voji	141
Obsojeni na prisilno delo	144
Usode ujetnikov iz Grčaric	150
Usoda majorja Karla Novaka	151
Kanadčan William Morris Jones, poznan kot »Lawrence of Yugoslavia«	152
<hr/>	
POST SCRIPTUM	155
Odlok notranjega ministra Zorana Poliča o uničenju medvojnih grobišč	157
Dopis dr. Antona Kržišnika v zagovor Kočevskemu procesu oktobra 1963	159
Izvajalci Kočevskih procesov	161
1. Javni Kočevski proces	162
2. Sodniki vojaškega sodišča v Ribnici na službenem poslovanju v Kočevju	167
3. Pomočnik Franca Pirkoviča – Čorta na vojaškem sodišču v Ribnici	169
Pobuda za vložitev zahteve za varstvo zakonitosti	175
Oprostilna sodba	181
<hr/>	
SKLEPNA BESEDA	171
EPILOG	173
VIRI	189